

Lempäälän kunta

**LEMPÄÄLÄ
HIIDENTIEN KUNNOSTAMINEN VÄLILLÄ NOKKATIE-HII-
DENTIEN ETELÄKÄRKI
ARKEOLOGINEN KOEKAIVAUS**

6.10.2017

Laatinut:
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy
Kalle Luoto

Kannen kuva: Eteläisempi kaivanto kaivettiin metsitetyn pellon laitaan pienkerrostalon eteläpuolelle. Kerrostalon kohdalla maakerrokset ovat todennäköisesti voimakkaasti muokattuja. Talon pihaliittymän eteläpuolella on sinisellä kannella suljetun maahan kaivetun vesiputken pää. Tien itä laidasta näkee, että se on voimakkaasti pengerrytetty.

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto	2
Lempäälän Hiidentien alue.....	3
Arkeologinen koekaivaus	6
Tulokset	9
Lähteet	10

KARTAT

Kartta 1. Koekaivausalueen sijainti. MK 1: 10 000.	1
Kartta 2. Ote kartasta Kuninkaan kartasto 1776-1805.....	2
Kartta 3. Ote 1600-luvun pitäjänkartasta Lempäälän kohdalta.....	3
Kartta 4. Ote kartasta Senaatinkartta Lempäälä XVII-XVIII (mittaus 1912).	4
Kartta 5. Koekaivetut alueet. Ei mittakaavassa.	5
Kartta 6. Profiilikartat pohjoisesta ja eteläisestä koejasta. MK 1:25.	Liite 1

Taustakartat:

Maanmittauslaitoksen Maastotietokannan 10/2017 aineistoa
http://www.maanmittauslaitos.fi/avoindata_lisenssi_versio1_20120501

Valokuvat: Kalle Luoto 24.7.2017

LEMPÄÄLÄ HIIDENTIE

Tutkimuksen laji	Arkeologinen koekaivaus
Tutkimuslaitos:	Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy
Työryhmä:	FM Kalle Luoto
Kenttätyöaika:	24.7.2017
Peruskartta:	2123 07
Alkuperäinen tutkimuskertomus:	Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n arkisto
Kohteet	Hiidentie Lempäälä
Löydöt:	ei löytöjä
Lausunnot	Pirkanmaan maakuntamuseo: DIAR 157/2017
Aikaisemmat tutkimukset:	Inventointi Kirsi Luoto 2013

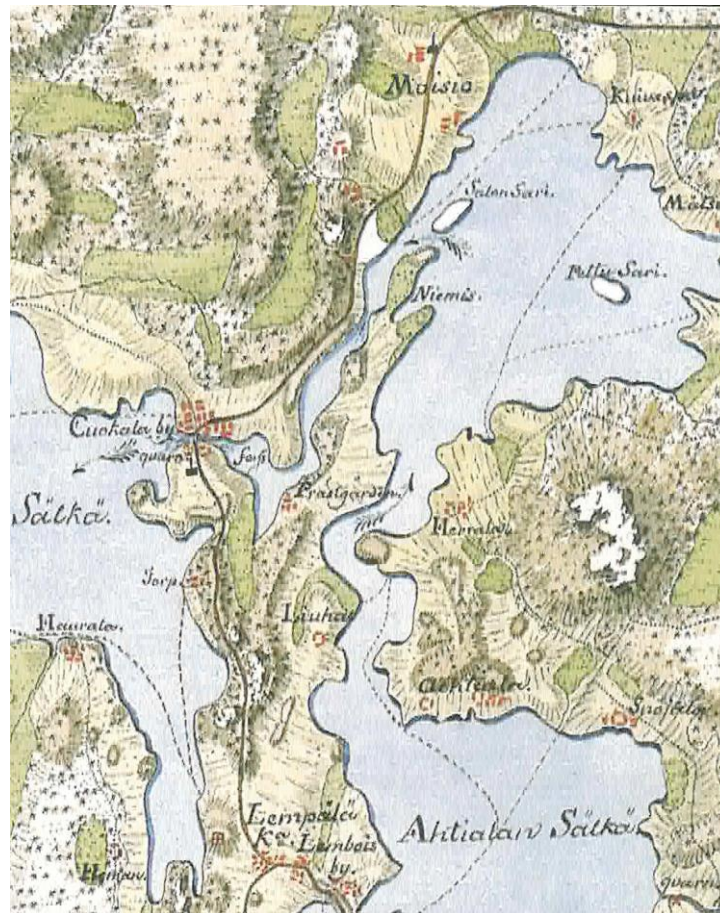

Kartta 1. Koekaivausalueen sijainti. MK 1: 10 000.

Johdanto

Hiidentie on Tammerkoskelta Hämeenlinnaan johtanut historiallinen kulkureitti, josta vanhimmat tiedot ovat 1600-luvulta. Hämeen ja Satakunnan yhdistänyt tie on merkittävimpiä Suomen maakunnallisista teistä. Lempäälän keskustan alueella Hiidentie on käytössä oleva kulkureitti, joka on monin paikoin päällystetty moderni tie. Nokkalantien ja Hiidentien eteläkärjen alueella tie sorapintainen tie myötäilee maastoa ja on säilyttänyt historiallisen ilmeensä. Nokkatien ja Hiidentien eteläkärjen osuudella tie on edelleen käytössä eikä sitä ole määritetty muinaisjännökseksi.

Lausunnossaan Pirkanmaan maakuntamuseo totesi, että kulkuväylän pitkäaikaisesta käytöstä on jäänyt tien perustuskerrokseen vanhemmasta tienpidosta kertovia kerrostumia ja rakenteita. Tästä syystä kunnostettavalla tieosuudella kaivettiin arkeologi kalle Luodon valvonnassa kaksi koekaistaa, joista tehdyt havainnot dokumentoitiin. Koekaivauksesta saatujen havaintojen perusteella Pirkanmaan maakuntamuseon on tarkoitus arvioida, onko Hiidentien maakerroksissa säilynyt kiinteää muinaisjännöstä ja ratkaisee sen, tarvitaanko alueella muita arkeologisia toimenpiteitä.

Kartta 2. Ote kartasta Kuninkaan kartasto 1776-1805.

Sodankäynnin tarpeisiin Ruotsin kruunun toimesta tehdyssä kartassa näkyy edelleen keskiaikainen ryhmäkylärakenne Kuokkalan suurkylä, Moision kylä, Pappila, jotka sijaitsevat peltojensa keskellä. Tammerkoskea ja Hämeenlinnaa yhdistänyt maantie, Hiidentie, seurailee luonnonelementtien, vesistön ja mäki-alueiden linjauksia.

Lempäälän Hiidentien alue

Suomen varhaisimpia tieoloja käsiteltäessä viitataan usein ns. Hiidenteihin, jotka nimensä puolesta on ajoitettu esihistoriallisiksi. Tulkinta perustuu ajatukseen Hiisi-paikannimistä yleisinä kultti- ja markkinapaikkoina. Asiakirjalähteet tai kansanperinne eivät kuitenkaan viittaa hiisiin kollektiivisina kultti- tai markkinapaikkoina eikä niihin johtaneista hiidenteistä, minkä johdosta on esitetty, että Hiidenteiksi olisi kutsuttu kristillisellä ajalla huonoja kulkureittejä erotukseksi varsinaisista raivaustuista teistä (Masonen 1991, 21).

Vanhin Lempäälän aluetta kuvaava kartta on 1600-luvun pienimittakaavainen pitäjänkartta. Kartassa näkyy mm. Lempäälän keskiaikainen kirkko ja Kuokkalan ja Moision kylät. Daniel Ekmanin maakirjakartassa vuodelta 1730 kuvataan Kuokkalankosken ympäristöä; Kuokkalan kylää ja sen maita sekä alueen tiestöä. Seuraava karttaesitys suurin piirtein samalta alueelta on 1750-luvulta (1757?) peräisin oleva Geten kartta, joka kuvaa Kuokkalan kylän aluetta. Kartoista käy ilmi hiidentien linjaus Lempäälän kohdalla.

Kartta 3. Ote 1600-luvun pitäjänkartasta Lempäälän kohdalta. Karttaan ei ole merkitty Hiidentietä.

Tampereentien ja taajaman rakentumisen jälkeen Hiidentie on jäänyt paikalliseksi, jonka linjaus katkeaa Kuokkalankosken ja Tampereentien kohdalla. Asutus rakentui uusien tielinjojen varrelle, jolloin vanha Hiidentie on säilyttänyt linjauksen lisäksi vanhan luonteensa hiekkapintoineen. Tiemaisema on pääosin taajamakaudelta, käsittäen pääosin 2000-luvun rakennuksia. Kadonneita kulttuuriympäristöjä edustavat peltojen ohella teollisuushistoriallisesti merkittävä Hollon saha ja sen asuinalue, jotka sijaitsivat nykyisten hiekkarannan ja Tampereentien liikenneymyrän paikkeilla. 1920-luvulla sahan toiminta päättyi ja kunta osti Hollon maa-alu-

eet. Sahatoimintaa seurasivat huvilat, joita rakennettiin useita 1920- ja 1930-luvulla Kirkkojärven rannalle, josta Hollon tilan ostanut kunta vuokrasi tontteja. Alue oli sijainniltaan hyvä Hiidentien, rautatien pysäkkien ja höyrylaivaliikenteen vuoksi.

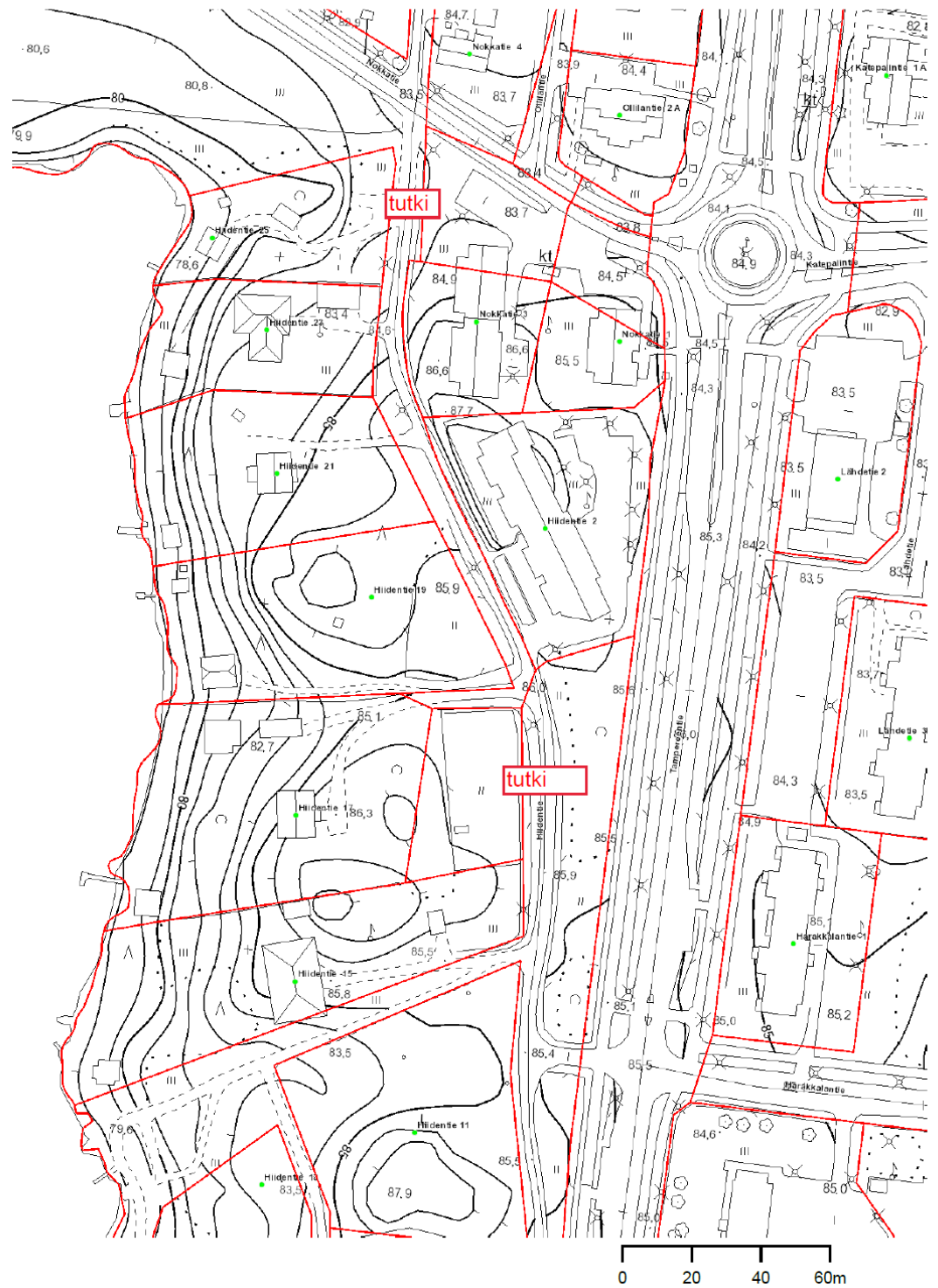
Maatalouden, sahan ja huviloiden jälkeen maankäytön muodosti 1970-luvulla alkanut taajamakausi. Aikakauden rakentamista edustavia omakotialueita syntyi 1970-luvulla Lastenkodintien ja 1980-luvulla Ollilantien varrelle, viimeisenä rakennettiin Koskenrannan rivi- ja paritalot 1990-luvun alkupuolella.

Kuva 1 Hollon saha v. 1927. Kuvassa näkyvän kapearaiteisen rautatien paikalla on nykyään Nokkatie-Katepalintie. Kuva kirjasta Norrmén P.H. Toiminimi Ahlström 1896-1927. A. Ahlström Osakeyhtiö.

Kartta 4. Ote kartasta Senaatinkartta Lempäälä XVII-XVIII (mittaus 1912). Kartassa näkyy kapearaiteinen rautatie sekä sahan puuvarasto. Rata ja Hiidentie leikkaavat toisensa pohjoisen koekaivausalueen pohjoispuolella.

**Kartta 5. Koekaivetut alueet. Ei mittakaavassa.
Kaivetut alueet on merkitty tekstillä "tutki".
Pohjakartta: Lempäälän kunta.**

Arkeologinen koekaivaus

Maakuntamuseon lausunnon perusteella parannussuunnitelman alueella toteutettiin kaksi noin 1 – 1,5 metriä leveää tien poikki kaivettua koekaivantoa. Koekaivaus toteutettiin siten, että tien pintakerroksia kuorittiin koneellisesti noin metrin syvyyteen arkeologin valvonnassa. Kaivannon kerroksista ja leikkauksesta saatiin tietoa historiallisesti merkittävien tiekerrosten säilyneisyydestä, merkityksestä ja laajuudesta. Kaivuutyön jälkeen kaivannot dokumentoitiin muistiinpanoin, valokuvoin ja mittauksin. Kaivantojen profiilikartat on esitetty liitteessä 1. Kaivannoista otettiin 3 maanäytettä, jotka ovat tekijän hallussa. Näytteitä ei ole analysoitu.

Pohjoisempi kaivanto

Pohjoisempi kaivanto kaivettiin tien laidasta laitaa noin 5 metriä pitkänä ja 1,2 metriä leveänä kaivantona. Kaivannon länsireunassa havaittiin puhelin ja sähkökaapeli noin 0,6 metrin syvyydessä. Tältä kohtaa kaivantoa ei syvennetty kaapelin alapuolisiin kerroksiin. Pintasoran alapuolella havaittiin noin 0,8 – 1,0 metrin syvyyteen ulottuva täyttösora, jonka alapuolella on mahdollisesti luonnollisesti kerrostunutta hiekkaa. Täyttösorasta löytyi resentti hevosenkenkä. Kaivannon pohjalla havaittiin suuria kiviä noin 1,2 metrin syvyydessä, joiden päällä oli hieman hiesusavea ja muutamia hiiltyneen puun paloja. hiilenpalojen ei voitu tulkita olevan selkeästi peräisin ihmistoiminnasta, vaan kyse on todennäköisesti hiiltyneistä juurista. Savesta otettiin maanäyte 1 noin 120 cm syvyydestä. Pohjavesi nousi voimakkaasti kuoppaan ja peitti tunnissa kuopan pohjan.

Havaintojen perusteella vaikuttaa todennäköiseltä, että Hollon sahan ja sen jälkeisen rakentamisen seurauksena maaperää oli voimakkaasti muokattu. Kaivannosta noin 10 metriä länteen on vanha hiekkakuoppa. Kaivannon itäpuolelle on aikaisemmin kaivettu hulevesiputki.

Kuva 2. Pohjoisempi kaivukohta kuvattuna etelästä.

Kuva 3. Pohjoisempi kaivanto kaivettuna pohjaan. Kaivannossa havaittiin paksu täyttösorakerros. Kuopan pohjalle nousi vesi.

Eteläisempi kaivanto

Eteläisempi kaivannoista oli noin 5,5 metriä pitkä ja 1,2 leveä. Syvyyttä kaivannolla oli noin metri. Kaivannon länsilaidassa havaittiin putki, jossa on puhelin ja sähkökaapeli. Kaivannon itäpuolella on maahan kaivettuna hulevesiviemäri sekä painevesiputki. Kaivannon pohjalla havaittiin pohjasavi.

Mielenkiintoisena havaintona voidaan pitää kahta saven pinnassa profiilissa havaittua noin 30 – 40 cm leveää puolipyöreää kuoppaa. Kuopat ovat mahdollisesti paikalla aiemmin sijainneen tien oja. Itäisemmän ojan kohdalta otettiin maanäytteet 3 ja 4.

Kaivannon länsiosan tiekerroksen alapuoliset kerrostumat ovat tulkittavissa vanhaksi pelloksi. Kaivannon itäpuolella maaperä on voimakkaasti sekoittunut aikaisempien maanrakennusten seurauksena. Tietä on todennäköisesti levennetty 1900-luvun aikana kohti itää, missä yhteydessä on todennäköisesti muokattu tai jopa korvattu tienpohjan maamassat.

Kuva 4. Eteläisempää kaivantoa kaivetaan. Tien alle on asennettu sähkö- ja puhelinkaapeli pohjasaven ja tienpohjan väliseen kerrokseen.

Kuva 5. Eteläisen kaivausalueen eteläprofiili kaivettuna.

Kuva 6. Eteläprofiilissa erottui mahdollinen vanha maantieoja savimaahan kaivettuna urana, joka oli myöhemmin täytetty soralla (mitan kohdalla). Saven pinta on värjäytynyt ruskeaksi.

Tulokset

Todennäköisesti eteläisemmässä kaivannossa on säilynyt varhaisemmasta tielinjasta muistona savimaahan kaivetut ojanpohjat, joiden ajoitus kuitenkin tässä yhteydessä jäi epäselväksi. On kuitenkin todennäköistä, että savimaahan kaivetut ojanpohjat edustavat varhaisimmillaan 1800-luvun lopun tai 1900-luvun alun tienrakennusta. Pohjoisemmassa kaivannossa maaperää havaittiin muokatun aiemman 1900-luvun maankäytön- ja rakennustoiminnan tuloksena. Pohjoisemman kaivausalueen maaperään on todennäköisesti vaikuttanut erityisesti Hollon sahan toiminta ja sen jälkeinen rakennustoiminta.

Tampereella 6.10.2017

Kalle Luoto

Lähteet

Alanen, Timo & Kepsu Saulo 1989. Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 505. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1989.

Heiskanen Jari 2013. Lempäälä, Kuokkalan-Hakkarin-Herralan laajennus, rakennusinventointi. Tutkimusraportti. Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto.

Luoto, Kalle 2011. Pirkanmaan historiallisesti merkittävät tiet. Tutkimusraportti. Pirkanmaan maakuntamuseo.

Luoto, Kirsi 2013. Kuokkalan Hakkarin Herralan osayleiskaavan laajennusalueen arkeologinen inventointi 2013. Tutkisarportti. Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto.

Masonen, Jaakko 1991. Hämeen tiepiirin historia. Tielaitos, Hämeen tiepiiri. Hämeenlinna.

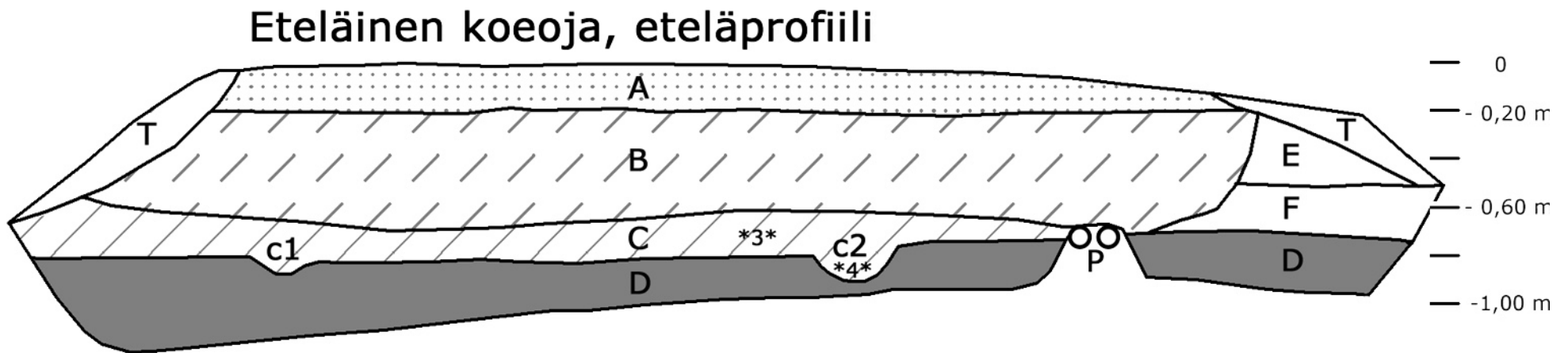
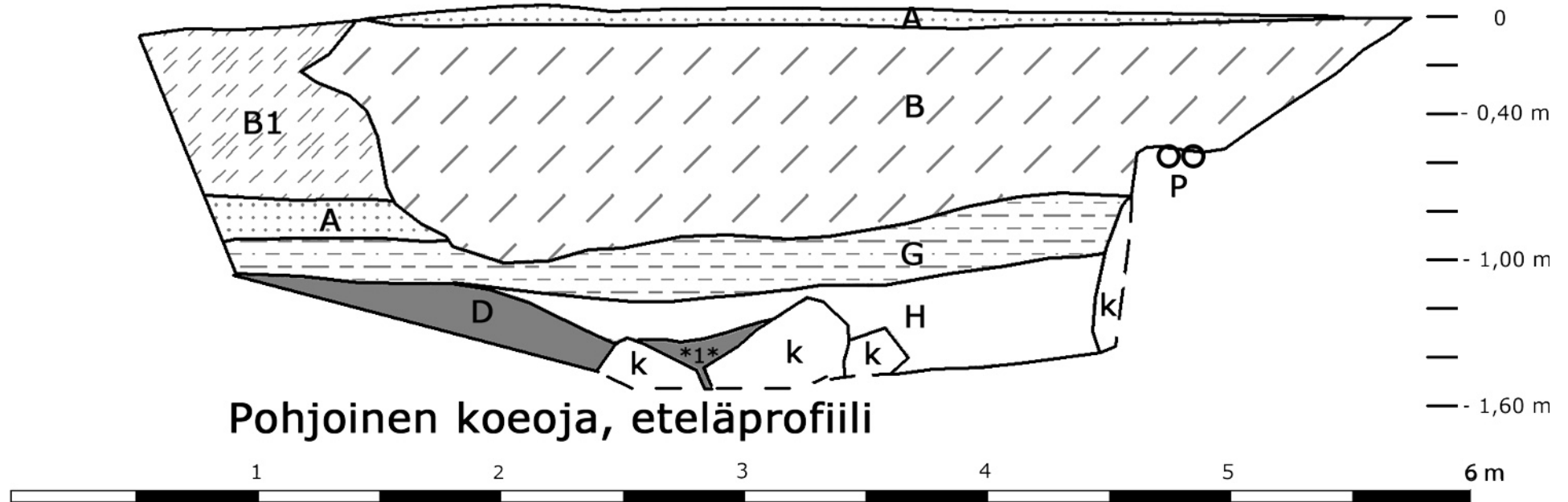
Kartat:

Ekman, D. 1730. Kuokkala, tiluskartta ja selitys. Kansallisarkisto, sig. H42 20/1-2

Digitaaliset aineistot:

Pitäjänpkartta, 1600-luku. Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, JYX.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-200910214271>

Senaatinkartta, Lempäälä XVII-XVIII 24-25. Kansallisarkisto, digitaaliarkisto: Maanmittaushallitus > Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma) > Senaatin kartasto > [Lempäälä] (XVII-XVIII 24-25).

Kartta 6. Profiilikartat pohjoisesta ja eteläisestä koeojasta. MK 1:25.

Selite:

A = Kivituhka

B = Sora (täyttösora)

C = Kivinen sora

D = Savi

E = Sekoittunut täyttömaa

F = Vanha peltomulta

G = Sekoittunut hiekka

H = Harmaa hiekka (luontainen)

P = Putki

k = kivi

Muut merkinnät:

c1 = oja 1 c2 = oja 2

1 = maanäyte 1

3 = maanäyte 3

4 = maanäyte 4